

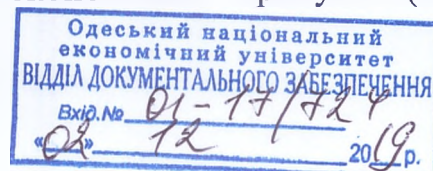
ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, старшого наукового співробітника Зимовця Владислава Вікторовича на дисертаційну роботу Завадської Діани Володимирівни «Банки у фінансуванні інноваційного розвитку економіки», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

На відгук надані дисертація, автореферат, копії наукових праць здобувача, опублікованих за темою дисертації, а також автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Дисертація представлена на 629 сторінках, основний зміст роботи викладено на 388 сторінках комп'ютерного тексту, містить 53 рисунки та 41 аналітичну таблицю, список використаних джерел з 520 найменувань. Дисертація має також 19 додатків на 162 сторінках. Автореферат представлений на 36 сторінках і містить 5 рисунків. Копії опублікованих автором праць з 40 найменувань, в тому числі 6 монографій (з них 2 одноосібні), 20 наукових статей (з них 2 включені до міжнародних наукометричних баз SCOPUS та Web of Science Core Collection), 14 матеріалів наукових конференцій.

1. Актуальність дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами та темами.

Ключовим драйвером економічного розвитку сучасності є науково-технічний прогрес. Спроможність створювати та запроваджувати інновації та новітні технології дає змогу окремим підприємствам отримати конкурентні переваги і, відповідно, кращі фінансові результати. На мікрорівні проявом успішного інноваційного розвитку є вищий економічний прибуток (EP)

підприємств, на макрорівні – вища продуктивність факторів виробництва і, відповідно, темпи зростання ВВП.

Успішний інноваційний розвиток економіки України потребує значних інвестицій у науково-технічну та інноваційну діяльність. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання фінансування інноваційних проєктів та процесів модернізації реального сектору економіки. Важливу роль у фінансуванні інноваційного розвитку відіграють фінансові інститути, у т.ч. банки. Банківський кредит є важливою формою фінансування інноваційної діяльності. Особливо великою є роль банків на завершальних етапах запровадження інновацій (серійного випуску та експансії інноваційного продукту).

В Україні дотепер банки не відіграють помітної ролі у фінансуванні інноваційних проєктів. Причиною цього є не лише дефіцит вільних фінансових ресурсів, але й вкрай високі ризики інвестування інноваційних проєктів в умовах макрофінансової нестабільності та низької якості інституційного середовища. Отже, теоретичне узагальнення, обґрунтування концепції та розробка теоретико-методологічного забезпечення активізації участі банків у фінансуванні інноваційного розвитку є актуальною науково-практичною проблемою сьогодення. Особливої актуальності набуває розробка такого інструментарію фінансування банками інноваційних проєктів в Україні, який би враховував існуючі ризики, що дасть змогу активізувати кредитування банками інноваційних проєктів. З огляду на зазначене, тема дисертаційної роботи Завадської Д.В. відповідає потребам сучасності та є актуальною.

Тема дослідження пов'язана з науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки, які визначалися Міністерством освіти і науки України; пріоритетними напрямками регіонального розвитку.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету за темами:

- «Проблеми регулювання банківської діяльності в умовах циклічного

розвитку економік» (ДР № 0107U011417), в межах якої автором розроблено науково-методичні підходи до оцінки впливу банків на підвищення інноваційної активності економічних агентів;

– «Роль банків у забезпеченні сталого розвитку фінансового ринку та реального сектора економіки України» (ДР № 0114U000276), в якій автором обґрунтовано заходи державного стимулювання процесів кредитування банками інноваційного розвитку економіки України;

– «Розвиток теоретико-методологічних положень системи ризик-менеджменту в банках» (ДР № 0117U002955), в межах якої автором розроблені методологічні основи формування системи фінансування інноваційного розвитку економіки;

– «Організація взаємовідносин банку з клієнтами» (ДР № 0116U007208), у якій автором розроблений аналітичний інструментарій оцінки участі банків у кредитуванні потреб інноваційного розвитку підприємств.

2. Мета і результати дослідження, що винесені на захист. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Мета дисертаційної роботи полягає в поглибленні теоретичних і методологічних засад участі банків у фінансуванні інноваційного розвитку економіки й обґрунтуванні на цій основі нових положень, рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності взаємодії банків з економічними агентами при кредитуванні інновацій.

Для досягнення поставленої мети сформульовано та вирішено такі *завдання*: систематизувати теоретичні підходи до трактування сутності інструментів державного регулювання інноваційної діяльності; обґрунтувати концептуальні підходи до фінансування інноваційного розвитку економіки; розробити методологічне підґрунтя формування системи фінансування інноваційного розвитку економіки; поглибити теоретичні основи визначення впливу банківського сектору на інноваційний розвиток економіки;

обґрунтувати роль банків у фінансуванні процесів інноваційного розвитку економіки; ідентифікувати сучасні особливості банківського кредиту як джерела фінансування інноваційного розвитку економіки; розробити теоретичні підходи до визначення та формування інноваційного потенціалу економіки; обґрунтувати методологію оцінки кредитного потенціалу банків та оцінити передумови розвитку банківського кредитування економіки України; удосконалити науково-методичні підходи до визначення впливу фінансування на розвиток інноваційного потенціалу регіональних економік; визначити науково-методичні підходи до оцінки впливу банків на підвищення інноваційної активності економічних агентів; поглибити аналітичний інструментарій щодо оцінки участі банків у кредитуванні інноваційних проєктів; розробити заходи державного стимулювання процесів кредитування банками інноваційного розвитку економіки України; обґрунтувати методологічний підхід до формування елементів інфраструктури розвитку фінансового кластеру; розвинути науково-методичний інструментарій виявлення потенціалу створення фінансового кластеру; сформулювати пропозиції щодо організації процесів банківського кредитування інноваційної діяльності з урахуванням ризиків.

Зазначена мета відповідає темі дослідження, а завдання логічно розкривають поставлену мету. Об'єкт і предмет дослідження визначено згідно з чинними вимогами до дисертаційних робіт.

Матеріали дисертації та публікації здобувача визначають високу обґрунтованість отриманих наукових результатів, положень наукової новизни та висновків, сформульованих у роботі. Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірність й новизна забезпечуються широким застосуванням автором загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Дисертантом проведено ґрунтовне дослідження наукових праць і публікацій вітчизняних і закордонних вчених і фахівців з теорій інноваційного розвитку (стор. 39-46; 47-56), визначення теоретичних засад взаємодії банків з іншими секторами економіки (стор. 112-117), ролі банків у фінансуванні

інновацій (стор. 130-137) та методологічних основ дослідження кредиту як джерела фінансування розвитку інноваційних потреб економіки (стор. 149-154, стор. 381-397) та інших теоретичних підходів, що надало можливість обґрунтувати необхідність розробки теоретико-методологічного забезпечення процесів фінансування банками інноваційного розвитку економіки.

Обґрунтовані у роботі науково-прикладні положення щодо участі банків у фінансуванні інноваційного розвитку базуються на критичній оцінці теоретичного та емпіричного матеріалу, а також нормативно-правової бази з питань інноваційного розвитку.

3. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій та наукової новизни.

Достовірність основних результатів, отриманих у дисертаційній роботі, підтверджується ґрунтовним опрацюванням наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, значного масиву статистичних матеріалів. Опрацювання великої кількості наукових джерел дало змогу порівняти різні точки зору на досліджувану проблему. Достовірність наукових положень, отриманих в роботі підтверджується:

– використанням статистичних даних Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Національного банку України, звітно-аналітичної інформації міжнародних організацій і рейтингових агентств, матеріалів науково-практичних конференцій, форумів;

– застосуванням сукупності ретельно підібраних апробованих наукових методів дослідження, серед яких: методи теоретичного узагальнення та ретроспективного аналізу; метод аналізу та синтезу; кластерний аналіз та метод групування (для оцінки кредитного потенціалу банків та передумов розвитку банківського кредитування економіки; визначення впливу державного та банківського фінансування на складові інноваційного потенціалу; кількісної оцінки умов створення фінансових кластерів); метод головних компонент та метод аналогій (при оцінюванні впливу банківського сектору на інноваційну

активність економічних агентів); кореляційний аналіз (при оцінці взаємозв'язків між індикаторами розвитку банківської системи та інноваціями); кореляційно-регресійний аналіз (при визначенні впливу довгострокових кредитів банків на процеси модернізації та економічного зростання групи промислових підприємств України); метод непараметричної статистики (при визначенні статистичної значущості участі банків у процесах модернізації та інноваційного розвитку промислових підприємств); логічного узагальнення (з метою формулювання висновків за результатами дослідження) тощо;

– впровадженням отриманих науково-практичних результатів у діяльність окремих установ на державному та регіональному рівнях, що підтверджується відповідними довідками про впровадження;

– апробацією нових наукових результатів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Ознайомлення зі змістом дисертації Д.В.Завадської дає підстави для висновку про те, що результати дослідження є вагомим внеском у розвиток теорії та практики фінансування банками інноваційного розвитку економіки. Головним науковим досягненням роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад формування та функціонування системи банківського фінансування інноваційного розвитку. Суттєвим внеском у загальний науковий доробок проблематики, означеної в темі дисертаційної роботи, можна вважати таке:

вперше обґрунтовано складові системи фінансування інноваційного розвитку економіки, визначені суб'єкти, об'єкти, цілі та інструменти їх досягнення; виокремлено економічні рівні управління (макро-, мезо- та мікро) (стор. 91-107); *вперше* реалізовано комплексний теоретичний підхід до формування механізму банківського проєктного фінансування, визначено його складові та взаємозв'язки між ними (стор. 321-337); *вперше* розроблено науково-методичні засади визначення результатів фінансової взаємодії між банками та іншими суб'єктами інноваційного процесу під впливом екзогенних та ендогенних чинників (стор.116-123).

Заслужують на увагу отримані результати щодо *удосконалення* наукових засад формування системи банківського інноваційного кредитування як сукупності підсистем (стор. 168-174); методології оцінки кредитного потенціалу банків України (стор. 202-207); науково-методичного підходу до визначення впливу фінансування на розвиток інноваційного потенціалу регіональних економік, який базується на використанні груп показників, що характеризують науково-дослідну діяльність, інноваційну активність, рівень фінансування державою та банківською системою (стор. 226-234); наукового інструментарію оцінювання найбільш перспективних галузей регіональних економік для поєднання у фінансові кластери (стор. 359-365); підходів до обчислення процентних ставок з урахуванням ризику кредитування інноваційного проєкту (стор. 386-403).

Науково-практичне значення мають отримані результати щодо *подальшого розвитку* наукових підходів до визначення сутнісних ознак поняття «інноваційний потенціал» та його компонент (стор. 187-194); оцінки впливу банківського сектору на інноваційну активність (стор. 264-271); оцінювання участі банків у кредитуванні інноваційної діяльності підприємств реального сектору економіки України на основі використання методу непараметричної статистики (стор. 302-310); визначення кредитоспроможності на основі прогнозування майбутніх грошових потоків, особливих методів та процедур інноваційного кредитування (стор. 390-392).

Представлені у роботі пропозиції та розробки є придатними для практичного використання. Підтвердженням обґрунтованості положень і висновків, сформульованих в дисертації, є чітка логіка вирішення поставлених завдань і викладення матеріалу. Наукові положення дисертаційної роботи викладені в обсязі, достатньому для повного і глибокого ознайомлення з ними.

4. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових фахових виданнях.

Основні результати дисертаційного дослідження Завадської Д.В. опубліковано в 40 наукових працях загальним обсягом 163,59 друк. арк., з яких

особисто автору належать 61,56 друк. арк., у тому числі: 2 одноосібні монографії обсягом 35,8 друк. арк., 4 колективні монографії, 20 статей у наукових виданнях, з них 16 у фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (з них два видання, які включені до міжнародних наукометричних баз SCOPUS та Web of Science Core Collection), 4 статті в іноземних періодичних виданнях (з них 1 видання, яке включене до міжнародної наукометричної бази Web of Science Core Collection), 14 тез доповідей за результатами участі в міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

5. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Отримані у роботі Д.В.Завадської результати мають теоретичне та практичне значення в контексті фінансування банками інноваційного розвитку економіки. Теоретичне значення отриманих результатів полягає у розвитку теоретико-методологічних засад формування та функціонування системи фінансування інноваційного розвитку економіки, а також у обґрунтуванні концептуальних підходів до фінансування інноваційного розвитку регіонів України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці науково-прикладних положень та рекомендацій, які дають змогу сформувати ефективні механізми кредитування банками інноваційних проєктів та формування фінансових кластерів за участю банків для активізації інноваційного розвитку регіонів України.

Практичне значення отриманих результатів підтверджується їх впровадженням у діяльність наступних установ та організацій:

– Радою Національного банку України, при розробці пропозицій Основних засад грошово-кредитної політики на 2018 рік, використані результати дисертаційної роботи стосовно питань організації фінансово-кредитних відносин між банками та підприємствами (актуалізація механізму проєктного фінансування; реалізація кластерної моделі масштабного

кредитування інноваційних програм) (довідка № 10-0007/27563 від 18.05.2018 р.);

– Управлінням інвестицій, міжнародного та міжрегіонального співробітництва Одеської обласної державної адміністрації прийнято до використання розроблений методичний підхід до формування системи інноваційного середовища (довідка № 15-27/3611 від 20.12.2018 р.);

– АТ «Укрсиббанк» запроваджено науково-методичний підхід до визначення норми дохідності з врахуванням ризику кредитування на ранньому етапі фінансування інноваційного проєкту (довідка № 58-2-14/205 від 06.06.2019 р.);

– АБ «Укргазбанк» запроваджено методичні підходи до побудови системи банківського інноваційного кредитування, які сприяють активізації участі банківського кредиту в інноваційному розвитку економіки України (довідка № 039457 від 06.03.2019 р.).

Окремі теоретичні положення та одержані практичні результати впроваджені у навчальний процес Одеського національного економічного університету при розробці навчально-методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Управління взаємовідносинами банку з клієнтами» та «Інноваційний маркетинг у банку» (довідка № 01-17/765 від 05.09.2019 р.).

6. Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам.

Структура дисертації включає вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Роботу викладено українською мовою у науковому стилі з дотриманням логічної послідовності подання матеріалу. За всіма ознаками дисертація та автореферат відповідають встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. Автореферат ідентично відображає зміст дисертації та основні положення наукової новизни. Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені на захист, не містять наукових результатів, викладених у кандидатській дисертації.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Відзначаючи вагомий науковий доробок здобувача та позитивно оцінюючи дисертацію в цілому, звертаємо увагу на окремі недоліки та дискусійні положення:

1. У підрозділі 1.1. бракує авторського визначення основоположного поняття роботи – «інноваційний розвиток економіки», його якісних та кількісних характеристик, що ускладнює побудову методологічного каркасу дослідження. Читачеві не зрозуміло, чим саме інноваційний розвиток відрізняється від звичайного, традиційного. Для цього варто було на початку роботи розглянути сучасні підходи до розуміння «інноваційного розвитку», включаючи роботи представників «нової теорії зростання».

2. Схема формування системи фінансування інноваційного розвитку економіки на мікроекономічному рівні (рис. 1.7) не є всеохоплюючою і відображає фінансування інновацій звужено, адже містить лише кредитний канал такого фінансування, тобто охоплює рух лише частини позичкового капіталу. На схемі не відображено те, що на початкових етапах фінансування інноваційної діяльності здійснюється зазвичай за рахунок власних коштів ініціаторів проєктів – від великих компаній до приватних інвесторів, а також за рахунок коштів венчурних фондів, грантів держави та міжнародних організацій.

3. На с. 172 автор відносить «придбання банком цінних паперів підприємств-інноваторів» до прямих методів інноваційного кредитування. Потребує уточнення тип цінних паперів, про які йдеться. Адже поняття цінні папери охоплює також і інструменти капіталу (акції, корпоративні права), які не є формами кредитування.

4. Потребує додаткового обґрунтування запропонований підхід до оцінювання кредитного потенціалу банків на основі показників надлишкових резервів ліквідності та перевищення нормативного (розрахункового) значення активів над фактичним рівнем (с. 205-206). Крім вказаних показників на кредитний потенціал банків також впливає необхідність формування

обов'язкових резервів під залучені кошти відповідно до Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні (Постанова Правління НБУ від 11.12.2014 р. № 806). Також у тексті роботи бракує розкриття алгоритму обчислення «фактичного рівня резервів ліквідності банку» (формула (3.1), с. 205).

5. На рис. 3.18 (с. 221) порівнюється динаміка кредитного потенціалу банків і боргового навантаження нефінансових корпорацій, але не розкрито, як саме здійснювалось обчислення кредитного потенціалу банків – шляхом агрегування значень кредитного потенціалу усіх функціонуючих банків або на основі агрегованої статистики банківської системи в цілому. Розкриття методу обчислення має значення для правильної інтерпретації отриманих результатів.

6. Питання сукупної факторної продуктивності та її чинників, а також міжнародні порівняння у цій сфері, які наведено на с. 255-272, доречніше було розглянути у першому розділі, адже вища продуктивність факторів є ознакою інноваційності та високотехнологічності економіки. Це дало б змогу краще пояснити сутність поняття «інноваційний розвиток економіки» на початку роботи.

7. Дискусійним є вибір автором показника «Заявки на патенти та винаходи від національних заявників» як індикатора інноваційного розвитку при визначенні впливу банківської системи на інноваційний розвиток економіки України (с. 272-279). Кількість заявок на патенти є лише одним і далеко на основним показником інноваційного розвитку, адже реєстрація патентів і винаходів не завжди призводить до зростання продуктивності та масового випуску інноваційної продукції. Також потребує обґрунтування використаний при обчисленні кореляції перелік індикаторів розвитку банківської системи (табл. 4.4. і 4.5).

8. Дискусійним є вибір показника чистого прибутку при оцінці впливу інвестицій, зокрема кредитів банків, на процеси економічного зростання промислових підприємств (с. 306-307). Коректнішим виміром зростання бізнесу є показник обсягів продажу (реалізації), особливо в умовах України, де

поширені схеми приховування прибутку та ухилення від оподаткування. Також коректніше було використовувати як результуючу, так і факторні змінні (довгострокові кредити банків, короткострокові кредити банків, власні кошти, незавершені капітальні інвестиції та ін.) не в абсолютному вимірі, а їх прирости упродовж періоду, що розглядається.

9. У роботі як потенційний об'єкт фінансування інновацій неодноразово розглядаються «інноваційні проекти державного значення», але не дається характеристика вказаних проектів та не визначаються критерії, за якими проекти відносяться до проектів «державного значення». Також у роботі не розкрито механізм відбору проектів по «Програмі підтримки інноваційних проектів державного значення, які реалізуються на основі банківського проектного фінансування» (с.336-338). Бракує чітко визначеної процедури відбору, яка б відкривала доступ до фінансування усім проектам, які відповідають встановленим кваліфікаційним вимогам.

10. У підрозділі 5.3 використовується термін «інноваційний ризик», але чітко не визначається економічний зміст цього поняття, можливий діапазон значень, формат та одиницю виміру тощо. Це ускладнює розуміння матеріалу та інтерпретацію наведених далі показників, зокрема інформації про «Розмір інноваційного ризику» (стовпчик 1 табл. 5.10).

11. Підходи до обчислення процентної ставки по інноваційних кредитах, викладені у формулах (5.26) – (5.29) потребують пояснень щодо джерел необхідної для її розрахунків інформації: зокрема – про тривалість «пільгового періоду», визначення розміру резерву на можливі втрати за інноваційним кредитом. Для кращого розуміння авторської розробки доречно було б включити до рукопису приклад обчислення процентної ставки по кредиту на реалізацію інноваційних проектів за авторською методикою.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку роботи Завадської Д.В., а дискусійні питання можуть бути предметом подальших досліджень у сфері фінансування банками інноваційного розвитку економіки.

Загальні висновки та оцінка дисертації щодо її відповідності чинним вимогам.

Дисертація Завадської Діани Володимирівни на тему «Банки у фінансуванні інноваційного розвитку економіки» є завершеною науковою працею, в якій отримано науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему з обґрунтування теоретико-методологічних основ фінансування банками інноваційного розвитку економіки. Загалом за своєю структурою, змістом, наповненням та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 19.08.2015 р. стосовно докторських дисертацій, а її автор – Завадська Діана Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

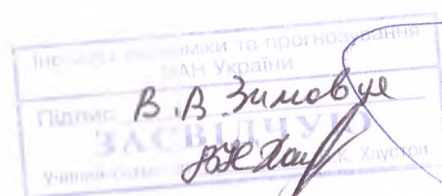
Офіційний опонент:

завідувач відділу фінансів реального сектору

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

доктор економічних наук,

старший науковий співробітник

В.В. Зимовець